

SUD PRETSIDENTI TUSHUNCHASI, KELIB CHIQISHI VA UNING HUQUQIY TIZIMDAGI O'RNI

ПРОИСХОЖДЕНИЕ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ СУДА И ЕГО РОЛЬ
В ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ
THE ORIGIN OF THE COURT PRESIDENT AND HIS ROLE
IN THE LEGAL SYSTEM

Vahobov Shahbozbek Bobomurod o'g'li

Qo'qon davlat pedagogika insituti

Tarix fakulteti 2-bosqich talabasi

@vahobov_shahboz. [90]858-64-04

Annotatiya. Ma'lumki dunyo huquqiy xaritasida bir nechta huquqiy oilalar mavjud. Bu huquq oilalarini bir -biridan ajratib turuvchi tomonlari bor shulardan bir anglo-sakson huquq tiziminining muhim tarkibiy ahamiyatga ega bo'lgan tarkibiy qismi sud pretsidenti hisoblanadi. Sud pretsidenti sud tiziminining asosiy manbasi hisoblanadi va sudlarga qonun ijodkorligi huquqini beradi.

Kalit so'zlar. Huquqiy oila, ingliz huquqiy oila, roman-german huquqiy oila, sud pretsidenti, huquqiy manba, qonun ijodkorligi, sud tizimi.

Dunyoning huquqiy xaritasida asosan uchta huquqiy oila keltiriladi [roman-german, ingliz-amerika, diniy-huquqiy] va ko'plab davlatlar bu huquqiy tizimlarning qaysidir qismini o'z qonunchiligiga kiritgan. Shu tizimlardan biri bo'lgan anglo – sakson huquqiy tizimi [umumiy huquq] asosini sud pretsidenti tashkil etadi. Malumki har bir davlatning huquq tizimi huquqiy manbaga asoslanadi bular jumlasiga huquqiy odat, sud pretsidenti, normativ shartnomalarni kiritishimiz mumkin yani ushbu qisimlar birlashib yagona huquqiy oilani tashkil etadi yana bir farqli tomoni shundaki ingliz huquqiy oilasi sudlarga m'alum bir ijtimoiy masalalarni tartibga solish uchun qonun ijodkorligi huquqini ham beradi, shuning uchun bu tizimda pretsident sud tizimini asosini tashkil etadi. Sud pretsidentining lug'aviy manosi [lotincha praecedens – avvalgisi, oldingisi] degan ma'nolarni anglatadi. Sud yoki ma'muriy organning yozma yoki og'zaki qarori bo'lib, bu qaror kelgusida barcha shunga o'xshash ishlarni ko'rib chiqish va hal qilish uchun asos bo'ladi. Sud pretsidentining sud va ma'muriy pretsident shakllari mavjud. Sud pretsidenti AQSH, Avstraliya, Buyuk Britaniya, Kanada va Yangi Zelandiya kabi va yani ingliz huquqiy oilasi tizimiga kirgan boshqa davlatlarda ham asosiy huquq manbasi sifatida qo'llaniladi.

Pretsident avval sodir bo'lgan vaziyat yana yuzaga kelganda qanday yo'l tutish lozimligini anglatadi va o'ziga xos namuna vazifasini o'taydi. Sud pretsidenti faqatgina sud ishlariga xosdir. Sud pretsidenti muayyan ish bo'yicha sudning shunday

qaroriki u boshqa sudyalarga kelgusida shunga o'xshash ishlarni hal qilishda qanday qaror qabul qilishligini ko'rsatadi.

Sud qarori bilan bog'liq holda shakllangan huquq normalari ingliz huquqida pretsident huquqiga kiritilgan. Ushbu ma'noda pretsident atamasi sud ishidan boshqa narsani anglatmaydi, yani bu sud tomonidan tugatilishi ham mumkin [fuqarolik Ishida] yoki [jinoiyat Ishida] bo'lgan protsessual ish yuritish yohud u yoki bu ishning bevosita sud majlisida muhokam etilishi ham mumkin. Shuning uchun ham hamma sud qarorlariga pretsident huquqi sifatida qaraladi.

Sud pretsidenti ingliz huquqining asosiy manbai sifatida 19-asrning ikkinchi yarmida qabul qilingan umumiy doktrina asosida shakllandi. Bunga qadar esa sudyalari o'z qarorlari bilan huquq normalarini o'rnatishlari mumkunligi to'g'risida tasavvur qilishi ham qiyin edi, chunki jamiyat huquqiy ongida huquqning manbai sifatida mamlakat odatlari va an'analarini tan oluvchi, sud pretsidentini huquq manbai sifatida kiritishni istisno qiluvchi qarashlar hukmron edi. Bu yondashuvga ko'ra sudyalari huquq qanday mavjud bo'lsa, uni shunday qabul qilishlari lozim edi. Shu sababli sudlar o'z qaroriga yani pretsidentlariga majburiy huquq manbai sifatida emas balki faqat huquq normasining mavjudligini muayyan ishlar bo'yicha chiqarilgan qarorda qanday shakllangan bo'lsa, shunday ko'rinishda tasdiqlovchi qat'iy isbot sifatida qaragan. Vaqt o'tishi bilan ingliz sudlari o'xshash ishlar bo'yicha avval chiqarilgan sud qarorlariga e'tibor bilan qaray boshlagan.. Nihoyat sudya Park Mirehousv Rennel (1833-yil) ishida yuqoridagi yondashuvni quyidagicha ifodalagan: «Pretsidentlar qanday bo'lsa, o'sha tarzda e'tiborga olinishi lozim, sudyalari esa ularni rad etishlari va umuman analogiyadan bosh tortishlari mumkin emas».

Hozirda amal qilib kelayotgan sud pretsidentlarining majburiyligi to'g'risidagi ta'limot quyidagi ikki muhim holat ta'sirida shakllangan:

Birinchisi, 1865-yilda Londondagi sudlarning tashabbusiga ko'ra Maxsus kengash va Huquqiy jamiyat tashkil etilgan. Ushbu muassasalarga yuqori turuvchi sud instansiyalarining qarorlarini ularning har bir nashrlarini majburiy professional nazorat ostiga olgan holda nashr etib borish yuklangan. Bu vaqtga qadar bunday nashr etish xususiy tartibda amalga oshirib kelingan. Ba'zi nashrlar aniq ma'lumotlarni kafolatlagan bo'lsa, boshqalari esa ishonarli bo'lmagan. Ko'p sud qarorlari umuman nashr etilmay qolgan.

Ikkinchisi, 1873 - 1875-yillarda qabul qilingan sudlar tuzilishi to'g'risidagi qonunlar asosida sudlar yagona markazlashgan tizimining tashkil etilishi. Pretsident huquqi tizimining amal qilishi ingliz sudlarining yagona tizimga birlashishlari va ularning bir-birlariga muayyan tarzda quyidan yuqoriga qarab bo'ysunishi tarzidagi tartiblarning joriy etilishi bo'ldi

Hozirgi kunda ingliz-amerika huquq tizimidan dunyo aholisining uchdan bir qismi foydalanib kelmoqda yani Britaniya tasirida bo'lgan davlatlar va Millatlar

Hamdo'stligi davlatlari ham bundan mustasno emas bundan tashqari Hindiston, Singapur, Gonkong, Bangladesh, Malayziya, Zimbabve, Gana va boshqa davlatlariga ham aynan sud pretsidenti ingliz huquq tizimi orqali kirib borgan.

Amalda sud pretsidenti boshqa tizimlarga qaraganda murakkabroq chunki sud qarorlari faqat malum bir yuridiksiyada majburiydir va hatto malum bir yuridiksiya doirasida ham bazi sudlar boshqalariga qaraganda ko'proq vakolatga ega. Masalan ko'pchilik yuridiksiyalarda apellatsiya instantsiyasi sudlarning qarorlari bir yuridiksiyadagi quyi turuvchi sudlar va shu apelatsiya sudining keying qarorlari uchun majburiy bo'lsa, apelatsiya instantsiyasi bo'lmagan sudlar uchun majburiy bo'lmaydi.

Xulosa qilib aytganda ingliz-amerika huquq tizimining rivojida va uning keng tarqalishida sud pretsidentlarining o'rni katta chunki pretsident tarqalgan mamlakatlarda ma'muriy rahbar va odil sudlovni amalga oshiruvchi qatlamning huquqiy ongi va huquqiy madaniyati yanada rivojlanmoqda. Bundan tashqari pretsident sudlarning obroyini va uning mamlakatdagi o'rnini mustahkamlaydi va asosiy e'tibor sudyalarning pretsidentlariga qaratiladi. Sudyalar pretsident chiqarishida mamlakatning qonun tamoyillari, yuridik fan tamoyillari, dunyoqarashi, huquqiy ongi, jamiyatdagi axloqiy qadriyatlarni inobatga olishlari shart shundagina pretsident bundan keying holatlar uchun standart namuna vazifasini bajara oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Saydullayev SH. Davlat va huquq nazariyasi.
2. Xayitboyev F. Hozirgi zamon asosiy huquqlari tizimi.
3. Ahmadsheva M. Davlat mehanizimi va hokimiyatlar bo'linishi.
4. Islomov Z. Davlat va huquq nazariyasi.
5. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi
6. Hayitboyev F. Najimov M. Hozirgi zamon asosiy huquqiy tizimlari.